

Herojus su tūkstančiu beprotybės veidų arba kodėl verta būti atstumtuuju

STANISLAVAS MOSTAUSKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

stanislavas.mostauskis@vda.lt

Straipsnyje siekta nužymėti pasirinktus modernaus žmogaus portreto bruožus pasitelkus danų mąstytojo Sørenio Kierkegaardo siūlytą bepročio figūrą, a) paverstą kone privaloma besiklostančių antropologinių struktūrų dalimi, b) surištą su esminiais egzistencinio apsisprendimo aktais ir c) juos atliepiančiais socialiniais vaidmenimis, paverčiančiais žmogiškos patirties komunikaciją problemine. Remtasi prielaida, kad Kierkegaardas savitai pratęsė seną Vakarų mąstymo tradiciją, autentišką egzistencinę patirtį gretinusią su tiesiogine beprotybės grėsme. Danų filosofo raštuose neatveriamos beprotybės paslaptis atgavo kadaise turėtą patrauklumo galią, inicijavusią naują patologinių reiškinių romantizavimo nuotyki, kurį netrukus papildė ir patologijos estetizacijos, ir vėlesnės socializacijos tendencijos. Galbūt Kierkegaardo rutuliojama beprotybės samprata jo tekstų visatoje nebuvo pati reikšmingiausia antropologinės konstrukcijos detalė, tačiau nepastebėti beprotybės figūros sureikšminimo priskiriant ją pamatinei egzistencinei žmogaus lygčiai taip pat neįmanoma. Apgaubdama ir įrėmindama esminius egzistencinius turinius, ši figūra savitai atliepė paradoksalaus ir prieštaringo patologinių fenomenų perkainavimo tendenciją, būdingą Vakarų kultūrai iki pat nūdienos. Beprotybė nuo šiol nebegalėjo būti tik neįžengiama žmogiško proto naktis, nes už jos neperžvelgiamo šydo potencialiai slėpėsi didžiausia žmogui duota paslaptis, tiesioginė akistata su jį viršijančiomis ontologinėmis galiomis.

Esminiai žodžiai: Kierkegaardas, modernios antropologinės struktūros, save peržengianti beprotybė, žmogiškos vidujybės scena, estetika.

Žmogaus sampratų istorija Vakarų minties kontekstuose nėra vis labiau save gryninantis ir tobulinantis dydis, vedinas aukščiausioje pakopoje švytinčių žmogiškumo idealų, veikiau stulbinančių šuolių ir ne mažiau įspūdingų recidyvų seka, daugiakryptės, konfliktais ir traukomis perpintos tradicijų linijos, brėžiančios tiek tąsos, tiek visą audinį pertvarkančio trūkio ornamentus. Danų mąstytojo ir teologo

Sørenio Kierkegaardo pasiūlyta žmogaus samprata tokiaame kontekste pasirodo stebėtinai konservatyvi ir moderni tuo pat metu, jungianti ir nužengiančios metafizinės tradicijos atgarsius, ir galingas inspiracijas besiskleidžiančioms subjektyvaus individualizmo ideologijoms. Kierkegaardo idėjas intepretuojanti pastanga kone privalomai gilinosi į akivaizdžiuosius žmogaus sampratų pokyčius – *ratio* kontroliuojamos

bendrybės nureikšminimą individualios vidujybės naudai, vidinio etinio kompasio pirmumą išorybės normų atžvilgiu, subjektyvių patirties pradų iškėlimą ribojant *ratio* vaidmenį tikrovės atvirtyje, – tačiau kiek mažiau dėmesio skyrė marginalesniems jo teorijų motyvams, ypač siejamiems su bepročio figūra ir jai priskirtomis funkcijomis žmogaus sampratų kontekste.

Straipsnyje siekta¹ nužymėti pasirinktus modernaus žmogaus portreto bruožus pasitelkus danų mąstytojo Sørenso Kierkegaardo siūlytą bepročio figūrą, a) paverstą kone privaloma besiklostančių antropologinių struktūrų dalimi, b) surištą su esminiais egzistencinio apsisprendimo aktais ir c) juos atliepiančiais socialiniais vaidmenimis, žmogiškos patirties komunikaciją paverčiančiais problemine. Remtasi prielaida, kad Kierkegaardas savitai pratęsė ilgaamžę Vakarų mąstymo tradiciją, autentišką egzistencinę patirtį gretinusią su tiesiogine beprotybės grėsme. Danų filosofo raštuose neatveriamos beprotybės paslaptis atgavo kadaise turėtą patrauklumo galią, inicijavusią naują patologinių reiškinių romantizavimo nuotykį, kurį netrukus papildė ir patologijos estetizacijos, ir vėlesnės socializacijos tendencijos. Galbūt Kierkegaardo vystoma beprotybės samprata jo tekstų visatoje nebuvo pati reikšmingiausia antropologinės konstrukcijos detalė, tačiau nepastebėti beprotybės figūros sureikšmi-

nimo priskiriant ją pamatinei egzistencinei žmogaus lygčiai taip pat neįmanoma.

* * *

Pradėkime nuo teiginio, tarsi neigiančio tyrimui keliamą tikslą: Kierkegaardo raštuose nekalbama apie beprotį, net jei naudojami tokie ar giminingi terminai. Kalbama apie žmogų ir jam priskirtas dalyvavimo tikrovėje kokybes, apie jas lydinčius patirties pokyčius, jų inspiruotus priešpriešų trūkius, keičiančius jį patį, ir dar labiau, – jo santykius su viešumos scena. Beproitis yra ne savaimingas fenomenas, atkreipęs Kierkegaardo dėmesį² ypatingomis savo portreto detalėmis, veikiau gilesnio panirimo į tikrovę rezultatas, reartikuliuojantis ir viešą reprezentaciją (virsmas bepročiu), ir jos maskuojamą vidujybę (*ratio* ir *pathos* konfliktas). Būtent čia apžvelgiamos išorybės ir paslėptos vidujybės sankirtoje ryškėja bepročio figūra, ne šalinanti, pristabdanti, bet apgaubianti žmogų. Mąstytojas nekelia sau klausimo, kas yra beprotis kaip toks, ar kaip skirti pasirinkusį nešti bepročio kaukę nuo tiesiog bepročio, jį domina žmogus, kurio kelyje į aukštesnį save beprotybė yra nepašalinama kliūčių ruožo dalis. Todėl, kalbant apie „Kierkegaardo beprotį“³, turimas omenyje veikiau žmogų gaubiantis vaizdinys, sutvertas išorybei atstovaujančio žvilgsnio erdvėje, nei pats žmogus, juolab ne iš tradicijos paveldėta totali svetimybė,

1 Tai vienas iš dviejų netrukus spaudoje pasirodysiančių straipsnių, tęsiančių prieš kelis dešimtmečius pradėtus herojaus su bepročio kauke tyrinėjimus, tikint, kad prie jau išsakytų komentarų pavyks pridurti dar ką nors vertinga (žr. Stanislovas Mostauskis, Kierkegaardas: stovėsena niekio akivaizdoje in *Egzistenciniai paradoksai: Kierkegaardo filosofinės interpretacijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2006, p. 185–198).

2 Beproitis Kierkegaardui reikalingas dėl dviejų priežasčių: tradicinės beprotybės nepermatomumo koncepcijos ir autoritetingų nuorodų į Senojo Testamento pasakojimus. Kitaip tariant, beprotis yra nepermatomumo koncepcijos adaptacija (permatoma nepermatomybė) remiantis kanoniniais judaizmo ir krikščionybės pasakojimais.

3 Kabutės autoriaus, jei nenurodyta kitaip.

paliekanti žmogaus pavidalą, bet ištrinanti bet kokį žmogiškumą.

Bent kelis šimtmečius iki XIX amžiaus Vakarų beprotis ir nusikaltėlis sudarė kone neišskiriamą porą. Tačiau psichinio ligonio išradimas, suabejojęs *ratio* palenktu sprendimo valios universalumu, anonsavo naują požiūrį į minėtos poros vienybę. Ar nusižengiantis racionalios visuotinybės įstatymams ir papročiams visada yra kaltas? Nuo XIX a. pradžios atsakymas į šį klausimą nebėra toks aiškus kaip anksčiau. Būtent tuo metu Vakaruose užgimė ir sparčiai plėtojosi teismo medicinos diskursas, sprendęs esminį klausimą: nusikaltimas kilo iš ligos ar blogos valios? Ar nusikaltėlis pakluso impulsams, kurių nepajėgė kontroliuoti; ar nusikalto, nes pažeidė įstatymus siekdamas naudos? Ar jis ligonis, vadinasi, nekaltas, ar nusikaltėlis, vadinasi, kaltas? Atkreipkime dėmesį į naują požiūrį, kuris dar XVIII a. Vakaruose nelabai įmanomas: netinkama, įstatymų ir normų nepaisanti elgsena nebūtinai turi būti beatodairiškai smerkiama, o žmogus nebūtinai turi būti apkaltintas ir patrauktas baudžiamojon atsakomybėn.

Tam tikrais atvejais nusikaltimą darantis žmogus gali būti vertas užuojautos ir medicininės globos, bet ne vienaprasmio smerkimo. Pokyčio priežastis, jei kalbėsime kiek supaprastintai, gana aiški: tai antropologinių struktūrų pertvarka išrandant psichinę ligą ir tokia liga sergantį žmogų, skiriamą nuo nusikaltėlio. Taip pat tai modernaus individualizmo augimo požymis, išplečiantis viešas žmogaus elgsenos galimybes, reikalaujantis perkainuoti tą elgseną inspiruojančius motyvus. Nauja bepročio figūra viešos ir privačios erdvės sankirtoje

išryškino savitą disonansą: viešumos scenoje sergantis žmogus sutapo ir tuo pat metu nebesutapo su viešumai pristatytu Aš, tiksliau, jis tokiu prisistatymo judesiu kartu pristatė tai, kas nuo viešumos paslėpta ir viešumoje iš principo neatveriamą tiesioginiais pavidalais. Suprantama, Kierkegaardo žmogus su bepročio kauke tiesiogiai neatspindėjo nusikaltėlio ir ligonio figūrų netapatumo. Tačiau jis koreliavo su minėtame netapatume ryškėjančia nauja socialinio požiūrio tendencija, reartikuliuojančia beprotybei priskirtus turinius: asocialų įvykį, taip pat jo kaltininką vertinti ambivalentiškai, o ne privalomai negatyviai, taip pat skiriant daugiau dėmesio jo kaltininkui, plečiant jį vertinančias perspektyvas. Gal tai tiesiog nelaimingas žmogus, pakliuvęs į ligos spąstus? O gal Dievo išbandymo našta⁴ nešantis herojus, kaip netrukus paklaus Kierkegaardas? Tokio herojaus vidinės dramos ir kolizijos su viešumos normomis savitai atliepė minėtą ambivalenciją. Štai Abraomas įsipareigojo atlikti veiksmą, kuris socialiniu požiūriu tegali būti nusikaltimas ar beprotybė, veiksmą,

4 Labai ilgai, iki pat XIX a. krikščioniški Vakarai proto netektį, taip pat jo sugrąžinimo malonę siejo su Dievo valia, kurios įsikišimą, tiesa, galėjo išprovokuoti netinkamas naudojimas individualiu protu ir laisva valia. Tokiame pasaulyje žmogaus pastangos buvo bėjęs pakeisti tai, ką nusprendė žmogų viršijančios galios. Turėjo ateiti modernios medicinos epocha, kitapusybę įkivaizdinusią beprotybę perkalusi į gydytiną psichosomatikos sutrikimą. Kierkegaardo žmogus, paslėptas po bepročio kauke, neša abiejų epochų požymius: jis ir a) Dievo valios vykdytojas, sąmoningai pasirinkęs juo būti, ir b) padalintas žmogus, valdomas tiek racionalios valios, tiek ją ribojančios / viršijančios *pathos*, du viename, atliepiantis modernios epochos psichinio ligonio dvilypumą.

kuris tuo pat metu yra nelygstamai daugiau nei nusikaltimas. Nusikaltimas, dengiantis išskirtinės malonės diktuojamą išbandymą, slaptą abejonę ir įsipareigojimo dramą. Nusikaltimas, verčiantis žavėtis ir baisėtis tuo pat metu. Tai iš esmės keičia bepročio figūros nuskaitymo perspektyvas: kas į mus žvelgia bepročio akimis, Aukščiausiojo valia, kurios sumanymas išoriniam žiūrovui neperprantamas, bet prieš kurią dera pulti ant kelių, ar save išsemianti proto tuštuma, kurioje stebėtojas pasmerktas matyti tik neįžengiamą naktį?

Kierkegaardo beprotis, be abejo, netapatus jo globojamiems autentiško tikėjimo ir esminio egzistencinio apsisprendimo aktams. Kita vertus, socialinio lauko Kitiems tokie aktai pristatomi tik beprotybės pavidalais, todėl pastarieji neišvengiamai tampa aukščiausios žmogaus pareigos įrėminimu. Tokia beprotybė netapati jos slepiamiems turiniams, potencialiai atstovaujantiems didžiausiai žmogui duotai paslapčiai: tiesiogiinei akistatai su jį viršijančiomis ontologinėmis galiomis. Pakartokime, Kierkegaardo žmogus ir jį gaubiantis beprotis netapatūs, nors tam tikru mastu priklauso vienas nuo kito. Taip, tokia beprotybė vis dar neperžvelgiama, o žmogaus *ratio* pristabdytas tikėjimo aistros naudai, tačiau tuo pat metu joje atsiranda tai, kas iš esmės perverčia beprotybės įrėmintos erdvę – pamatinę egzistencinę patirtį, užpildžiusi kažkada čia buvusią proto tuštumą. Tai neabejotinai paradoksalus beprotybės įveiklinimo modelis. Viena vertus, sau netapati beprotybė socialinio lauko Kitiems manifestuota beprotybės pavidalais, jokiomis užuominomis neišduodančiais, kad jie yra kažkas kita. Kita vertus, dėl tos pačios priežasties

beprotybė nebesutapo su žmogiško proto nebūtimi, tai yra, negalėjo likti neįmenama paslaptimi; dabar tai įminimo reikalaujanti paslaptis, pavyzdinčiai sauganti save, bet neabejotinai apdovanojanti tuos, kuriuos renkasi savo nešėjais. Matyt, galima tarti, kad danų mąstytojas pasiūlė iškalbingai tylinčio bepročio figūrą⁵, slepiančią ir tuo pačiu judesiu nurodančią į patį slėpinį, veiksmą, šiandieną vadinamą netiesioginės komunikacijos *klostę*.

Kierkegaardas savitai pratęsė seną tradiciją, autentišką egzistencinę patirtį gretinančią su tiesiogiine beprotybės grėsme: juk tai, ką tikintysis išgyvena galutinės tiesos pavidalu, gali pasirodyti besąs bepročio kliedesys. Šiuo požiūriu, Kierkegaardo papasakota Abraomo istorija ir kraupi, ir traukianti. Kraupus yra hermetiškas dialogas su Dievu, kitų akimis regimas kaip nusikaltimas ar beprotybė; kraupus ir pasiryžimas nužudyti sūnų, jei tokia yra Dievo valia. Tačiau visa tai niekis palyginus su nežinios kraupuliu, į kurią įstumtas Kierkegaardo herojus: kieno lūpos šnabžda įsakymą aukoti sūnų, Dievo ar jo pasiuntiniu apsimetusios piktosios dvasios? Akivaizdu, Kierkegaardo teologinė vaizduotė turėjo kankinystės patirties ir netgi pasižymėjo ypatingu rafinuotumu. Viena vertus, ji reikalavo su fanatizmu besiribojančio atsidavimo, meilės, suspenduojančios visas

5 Prisiminkime, Kierkegaardo herojus su bepročio kauke turi akivaizdžių panašumų į istorinį jurodivo fenomeną. Pavyzdžiui, *Dievo kvailėlis* valingai renkasi atsisakyti proto, (Wodziński, Cezary. *Šv. Idiotas: apofatinės antropologijos projektas*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 64), o savo tylėjimą ir tylos akivaizdumą paverčia svarbiausiomis komunikavimo priemonėmis (Wodziński, Cezary. *Šv. Idiotas: apofatinės antropologijos projektas*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 132).

kitas meiles. Kita vertus, net ir toks paklusnumas jos netenkino, nes jame neliko rizikos ir save graužiančios abejonės. Aklas paklusnumas būtų dovana, perkelti atsakomybę Dievui, o tokiais dovanomis danų mąstytojas nesišvaistė. Paklūstantis Dievo įsakymui niekuo nerizikuoja, nes Dievas visada atlygina už paklusnumą. Rizika prasideda tada, kai paklūstantis nėra tikras, kam jis paklūsta. Abejonė turi graužti Abraomo pasiryžimą aukoti sūnų, kitaip jo auka tebus aklo paklusnumo aktas. Todėl Kierkegardas nesuteikia jokių galimybių patikrinti, ar paklusnumas pranokstančioms galioms nėra didžiausia jo herojaus klaida ir nuodėmė. *Jei einu toliau, tai nuolat susiduriu su paradoksu, su tuo, kas dieviška, ir su tuo, kas demoniška; mat tylėjimas yra ir viena, ir kita. Tylėjimas yra demono spąstai; kuo daugiau nutylima, tuo baisesnis tampa demonas, bet tylėjimas taip pat yra abipusis dievybės ir individo supratimas*⁶.

Tylėjimas yra nemedijuojamos vidujybės dangalas, ir tuo pat metu – po juo išskleista erdvė akistatai su jį viršijančiomis galiomis, neduodančioms atsakymo, kam paklūsta Abraomas, Dievui ar velniui? Todėl iki pat pabaigos Abraomas turi suvokti savo sprendimų riziką ir kiekviename žingsnyje už tuos sprendimus kovoti. Trumpai tariant, tik didžiausiu nuopuoliu rizikuojantis nusipelno išganymo. Štai čia kyla bene kraupiausias klausimas: ar tikrai yra momentas, kai tikinčiojo abejonės išsisklaido, ir jis gali būti tikras, kad pasirinko teisingai? Jei piktoji dvasia pajėgi falsifikuoti Dievo įsakymus, kodėl

jai iki pat galo neapsimetinėti ir nenupirkti Abraomo palankumo stabdant jo su peiliu iškeltą ranką? Iš šio klausimo kyla kiti: ar galime būti tikri, jog Abraomo pasekėjai keliauja ne į teisuolių pragarą, jei nepajėgūs jo skirti nuo rojaus? Gal ne žmonėms įkvėptas tikėjimas, jog velnio nėra, yra didžiausias velnio triukas, bet gebėjimas juos palenkti aukštesniojo valiai, po kurio kauke patogiausia velniui slėptis? Palikime šiuos klausimus neatsakytus. Akivaizdu, tai Kierkegaardo pasakojimas, pakreiptas nenumatyta linkme. Tačiau jame panaudotos tik tos užuominos, kurias paliko pats mąstytojas⁷.

⁷ Štai dar viena galima pasakojimo linija, kurios Kierkegardas taip pat neplėtojo. Prisiminkime eretišką, todėl itin patrauklią, Chorchės Luiso Borcheso idėją, tariai pasiskoliną iš Kierkegaardo raštų. Idėją, susišaukiančią su danų filosofo puoselėjama neatvėto pasišventimo logika: auka, apie kurią sužinoję kiti kris ant kelių, nėra aukščiausia auka, nes už ją mokama socialinės scenos ovacijomis. Tikrasis pasiaukojimas yra neatvertas kitiems ir neįvertintas, atvirkščiai, jis turi virsti bausme, papildančią aukos mastą. Todėl tikrasis Kristus yra Judas Iskarijotas, savo karūną atidavęs kitam, kad taptų didis begaliniame nusižeminime. Suprantama, pats Kierkegardas niekada neužrašė šių žodžių, bet ar ne tokia logika grįsta aptariama Abraomo istorijos interpretacija: kuo didesnė praraja žmogui paruošta socialinėje scenoje, tuo reikšmingesnis yra individualiai įteiktas apdovanojimas? Kierkegaardo trijų pakopų teorija, aptarianti augantį žmogaus dalyvavimą tikrovėje, be didelio vargo suderinama su šia erezija: tikrasis Kristus nėra ir negali būti Jėzus, nes jo auka, kokia bebūtų beribė, atlikta a) vardan socialinio lauko Kitų, b) susilaukė tų Kitų pripažinimo ir aukščiausios pagarbos. Jėzus nepakyla į trečią, autentiškiausią akistatos su absoliutu pakopą, atmetančią bet kokius pozityvius santykius su socialinio lauko Kitais. Jis lieka antros pakopos, tai yra, visuotinai apžvelgiamo ir pripažinto etinio imperatyvo erdvėje. O kas yra tas, kuris ėjo petis petin su Jėzumi, bet kurio kelias į beveik vieną laikę

6 Kierkegardas, Sorenas. *Baimė ir drėbėjimas*, Vilnius: Aidai, 2002, p. 82.

Kierkegaardas beprotį pavertė scena, kurioje, slapta nuo išorybės tarpstančių žvilgsnių, vyko esminiai egzistenciniai aktai; aktai, nulėmę žmogiškumo augimą, turinčiame atramą naujoje dalyvavimo tikrovėje kokybėje ir jų inspiruotėje patirtyje. Svarbu pabrėžti, Kierkegaardui tokios patirties subjektyvumas ir intensyvumas jokių būdu nėra savaiminės vertybės, veikiau šalutinis ir neišvengiamas patirties ontologinimo bei estetinimo efektas, be kito ko, brėžiantis būtiną skirtį tarp įtartinai susireikšminusio jausminio konteksto ir akistatoje su absoliutu apvaisintos patirties. Galima tai vadinti estetika, sureikšminusia viešumai adresuoto vaizdinio išskirtinumą, rafinuotai pratęstą į neatveriamo turinio paslaptį, arba estetika, puoselėjusia dvigubą klostės komunikaciją.

Neabejotina, vėlesnė Vakarų mintis išmoko išaukštinto subjektyvumo pamoką, bet tam tikru mastu nureikšmino ontologinius pradus, kierkegaardiškos minties aplinkoje palenkusius sau bet kokias subjektyvumo apraiškas. Modernios epochos žmogus palaipsniui atpažino save Kierkegaardo pirmų dviejų pakopų herojikoje, bet nemedijuotą beprotybės tiesą nusavino tik kilstelėjęs ją slepiančius dangalus, tai yra, nužemindamas, priversdamas žengti žingsnį atgal, jei vertinsime Kierkegaardo pakopų teorijos⁸ požiūriu.

su Jėzumi mirtį neapipintas visuotinio garbinimo laurais? Tas vienintelis tarp sekėjų, kurį vėlesnieji tegalėjo niekinti ir smerkti? Tai Judas, tikrasis Kristus, kurio tikslai ir motyvai tiek pat pažinti, kiek Abraomą vedusios priežastys buvo aiškos minėtam išoriniam stebėtojui. Štai tokia graži erezija, supinta su Kierkegaardo trijų pakopų mokymu, erezija, kurios autorystė, deja, nepriklauso šių eilučių autoriui.

8 Danų mastytojo pasiūlytas trijų pakopų dalyvavimo tikrovėje modelis (dar vadinamas žmogaus

* * *

Atkreipkime dėmesį į radikalią neatveriamos vidujybės ir jos socialinės manifestacijos priešpriešą. Ji atspindi tinkamo pasirinkimo kainą; tik tapdamas bepročiu ir nusikaltėliu, tik iškrisdamas iš įprasto socialinio audinio ir jo vedinių žmogus iš tiesų įgyja egzistencinės pilnatvės dovaną. Kierkegaardo nuomone, tik tokį judesį atliekantis žmogus / beprotis nusipelno Malonės, ir tik tuo atveju, kai pats pasirinko beprotybės naštą. Čia dar nėra šiuolaikiškai suprantamos psichinės patologijos, jokio pasirinkimo valios suspendavimo, kurį tokia patologijos samprata prielaidauja. Čia atverta savanoriška tremtinystė, nuotolio steigtis socialinio lauko atžvilgiu pasitelkiant beprotybės ir nusikaltimo kaukę. Viena vertus, tai ikimoderni, tai yra pasirinkimo beprotybė, atgaivinta pastarajai būdingu socialinio susvetimėjimo pavidalu; kita vertus, tai savita modernios beprotybės versija: iškrisdamas iš socialinio audinio beprotis ne tik nepraranda žmogiškumo, atvirkščiai, tik taip jis įgyja esminius žmogiškumo metmenis. Ekskurso tvarka pridursime, kad savanoriška tremtinystė, nesvarbu, po kokiomis socialinėmis kaukėmis paslėpta, labai tikėtina, tapo pirmavaizdžiu M. Heideggerio siūlomai iškreiptos būties sinchronizavimo dramai – tik nusiukdamas nuo pasaulio, Heideggerio žmogus įgyja galimybę jį

dvasinės evoliucijos pakopų teorija) straipsnyje neaptariamas, tačiau vienur kitur šiame tekste apie jį užsimenama. Norintys susipažinti detaliau, žiūrėkite: Andrijauskas, Antanas, Neklasikinio mąstymo principai Kierkegaardo filosofijoje in *Egzistenciniai paradoksai: Kierkegaardo filosofinės interpretacijos*. Vilnius: Versus Aureus, 2006, p. 35–38.

susigrąžinti apvalant nuo apnašų santykį su būtimi.

Grįžkime prie Kierkegaardo herojaus. Tai ne šiaip žmogus, įstumtas į pasirinkimo koliziją, bet kuriuo atveju reikalaujančią aukos; tai žmogus, priverstas rizikuoti viskuo, iki pat paskutinio momento negalintis žinoti, ar jo rizika pateisinta. Jis nebeturi užtikrintų orientyrų, verčiamas eiti plonu ledu nežinant, ar jo kelias veda ten, kur ir turi vesti. Ar tikrai žmogui siunčiami tik tokie išbandymai, kuriuos jis pajėgus įveikti? Paprastai tikinčiajam visada buvo duotos aiškios taisyklės, kurių privalu laikytis. Bet kaip laikytis taisyklės, apie kurią Abraomas išgirdo pirmą kartą, kaip paklusti įsakymui, kuriam priešintis bet kuri etika, bet koks sveikas protas? Atsakymas slypi žmogiškos prigimties pusėje, sutinkančioje paklusti, nors nežinančioje, kodėl. Aistringos, intensyvios patirties pusėje, randančioje įtikinamesnių argumentų nei tie, kuriuos gali pasiūlyti *ratio*. Greta proto Kierkegaardas iškėlė alternatyvų galios centrą, suardžiusį tradicinį žmogiškos prigimties žemėlapi, pertvarkiusį jos tolydžios priklausomybės tinklus į priešpriešinamų galių konfliktą. Šiuo požiūriu Kierkegaardo herojus priklauso modernybės epochai: privalomai supriešta prigimtis, nesibaigianti beveik lygiavertčių jėgų dvikova, kurioje nei viena jėga negali būti įveikta galutinai. Naujo galios centro iškilimas tapo įmanomas tik reartikuluojant *ratio* sampratą. Tai jau ne katofatinio kelio protas, tikrinantis ir įtvirtinantis tikėjimo garantijas, tai tikėjimui grasinantis, tikėjimo patikimumu abejojantis protas⁹. Tik jo priešpriešos erdvėje

nukalama ji pristabdanti *pathos*, puoselėjanti tikėjimą, grįžtą ne argumentais, bet patirties intensyvumu ir įtaigumu, teigianti estetiką, suponuojančią ne *ratio* apšviestus prigimties rūmus, bet po jais tūnančius požemius, kur patenka tik tokios šviesos atspindžiai.

Kierkegaardo žmogaus pamatas, kone esminė jį apibūdinanti prievolė yra rinktis, kam paklusti: a) jį viršijančioms dieviškoms galioms, nepaisančioms socialinių žmogiško racionalumo struktūrų ar b) toms struktūroms, veikiančioms kolektyvinių normų ir įstatymų pavidalais. Čia priešpriešinamas visiems galiojantis, viešas įstatymas ir pastarojo nepaisantis įsakymas, įteikiamas individualiai ir niekam kitam nepastebimu būdu. Pateiksiu palyginimą su kiek vėliau įsigalėjusia psichoanalitine samprata: individualūs poreikiai, vidujybės diktuojami reikalavimai neišvengiamai konfliktuoja su socialinėmis normomis, ir *ego* tik spėja suktis gesindamas gaisrus tarp *id* ir *superego*. Suprantama, mums svarbi ne visada veikusi socialinė norma, bet jai oponuojančio vidinio kodekso iškilimas, sietinas su modernaus žmogaus individualumo įsigalėjimu, ir ne taip svarbu, ar to kodekso galia sietina su biologizuotu *id*, ar vidujybėje ataidinčiu sakraliu Žodžiu iš

ribojančią proto pretenzijas į vienvaldytę. Kol beprotybė buvo siejama su ontologinės kitapusybės įsikišimu, tol jos pranašumas individualaus proto atžvilgiu nekėlė klausimų. Bet jei kitapusybė pašalinta iš šios lygties (tai vyko maždaug nuo XIX a. pradžios), o individualus *ratio* nesugeba apsisaugoti nuo kitų prigimtinių galių diktato, kaip nesuabejoti proto įgaliojimais? Nenuostabu, kad psichinės ligos akivaizdumas, tegul ir ne tiesiogiai, inspiravo iracionalistinių ir voliuntaristinių, vėliau ir psichoanalitinių idėjų bumą, o *ratio* formų fragmentaciją lydėjo kone privalomas skirčių ir panašumų su psichine patologija aptarimas.

9 Psichinės ligos pranašumas bet kurių individualaus sąmoningumo vedinių atžvilgiu bene geriausiai įakivaizdino žmogiško *ratio* silpnumą ir pažeidžiamumą, taip pat kitų prigimtinių galių emancipaciją,

didžiosios raidės. Abiem atvejais kalbama apie žmogų viršijančias galias, įsikūrusias jo vidujybėje ir gebančias jam įsakinėti ribojant ar net pristabdant racionalių galių veikimą.

Istorija žino daug šventųjų, kurie nepakluso žmogaus nustatytai teisei, idant liktų ištikimi Dievo įsakymui. Iš esmės martirologija aptaria būtent tokio tipo konfliktus, pasibaigusius tikėjimo kankinyse. Kierkegaardo siūloma interpretacija tarsi tęsia šią tradiciją, bet aiškiai modernizuotu pavidalu. Jam Dievo įsakymas nebėra visuotinai žinomų reikalavimų rinkinys, tegul kartais ir besikertantis su žmogaus teisės sistema. Tai slapas, individualus, niekam kitam nežinantis įteiktas nurodymas, reikalaujantis pažeisti žmonių įstatymą. Nurodymas, supriešinantis ne du apžvelgiamus ir palyginamus kodeksus, bet visiems žinomą ir tik Abraomui pritaikytą įstatymą. Išorinis stebėtojas neturi jokio atspirties taško, jokios galimybės išvengti vieno vienintelio vertinimo: jam Abraomo herojus tegali būti beprotis ir nusikaltėlis. Gal ankstesni pranašai taip pat buvo išrinktieji, kuriems Dievo žodis buvo teikiamas išimtinai individualia tvarka; tačiau jiems buvo skirta atnešti tą žodį visuotinybėn, paversti bendra nuosavybe. Kierkegaardo herojui įteikiamas įstatymas privalo likti paslėptas¹⁰, tiksliau, jis privalo virsti

veiksmu, kurio prielaidos visiems, išskyrus Abraomą, negali būti tinkamai suprastos. Akivaizdu, Kierkegaardo interpretacijoje skirta daug dėmesio ne tik etikai, bet ir estetikai, savitai įpintai į suontologintų ar nuontologintų patirčių audinį. Beprotybė, prilyginta savo turinius iškreipiančiam vaizdinui, atspindėjo estetikos tipą, sietiną su „autentiška aktoryste“, jungiančią tiek nepašalinamą aktoriaus ir jo personažo netapatumą, tiek tame netapatume generuojamą užuominą apie autentišką žinią, nukreiptą į žiūrovą. Iš esmės tai gyvenimo praktikų erdvę atspindėjusi estetika, probleminusi viešumos kaukių ir joms atstovavusių turinių priklausomybės bei netapatumo žaismą.

De facto Kierkegaardas įteisino naujo tipo maištingą individualizmą, kuris maištavo ne vardan maišto ar naudos, bet vedinas ištikimybės aukštesnio lygio įstatymui, kuris niekam daugiau nėra žinomas. Dviejų perspektyvų priešprieša: išorinio stebėtojo požiūriu, tai maištas ir nusikaltimas; patiriančiojo požiūriu, tai etinių ir egzistencinių prioritetų klausimas, ekonominė pasirinkimo problema, reikalaujanti rizikuoti, investuoti savo auką ir tikėtis pasakiško pelno. Aukščiausio lygio etinis įstatymas atimamas iš apžvelgiamos visuotinybės ir paslepiamas individualioje vidujybėje, paslepiamas taip, kad tik pats individas turėtų teisę ir galimybę jį patvirtinti. Patvirtinti sau, ir niekam kitam. Rinktis stoti akistaton su žmogų viršijančiomis galiomis, paklusti

¹⁰ Įtikinamai pirmos (estetinės) ir trečios (religinės) pakopos, tiksliau, jas atstovaujančių autorių prieštarą narsto Tomas Sodeika, rodydamas, kad ją sudaro ir dalinė sutaptis, ir sukeičiamumas, ir gebėjimas teisinti kits kitą ar kalbėti vienam kito balsu, tokiu būdu teikiant užuominą/nuorodą į tai, kas neišsakoma (žr. Sørenas Kierkegaardas ir egzistencinės tiesos gimimas iš nevilties dvasios in *Postsekuliarus būvis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2022, p. 108).

Naudojantis šia nuoroda būtina turėti omenyje, kad danų mąstytojo portetiniai kontūrai, Sodeikos ryškinami interpretuojant Kierkegaardo sukurtus herojus, ir konkrečiam personažui priskirti požymiai sutampa tik iš dalies.

joms, tačiau neturėti galimybės pasidalinti tokios akistatos patirtimi – šį motyvą neabejotinai plėtojo M. Heideggeris, leidęs kalbai įvesti žmogų į būties atverties įvykį, bet neleidęs jo išsakyti, racionaliai apibrėžtais pavidalais paviešinti kitiems. K. Jasperso pasaulio Dvasia žmogui taip pat nesireiškė tiesiogiai, neturėjo pozityviai apčiuopiamų pavidalų, būdingų tik jai; ji visada reiškėsi tik intymiai sąveikaujant su sergančio autoriaus kūrybinėmis pastangomis.

Heideggerio mintis bepročio figūrą išsaugojo itin savitu būdu, paslėpdama po nuasmenintais būties iškreipties motyvais, fundamentaliais jo nubrėžtai žmogaus ir būties sąveikai. Kierkegaardo beprotis taip pat yra autentiško santykio su būtimi dangalas, iškreipiantis visuotinybei pasiekiamą optiką. Matyti beprotį, vadinasi, nematyti to, kas iš tiesų yra aukščiausios prabos santykis su tikrove. Heideggeris panaudojo kierkegaadišką dangalo / iškreipties idėją, bet atskyrė ją nuo bepročio, keisdamas bendresne atstumtojo ar nusišalinusio figūra. Vien tam, pridurkime, kad mokslinės karjeros pabaigoje nureikšmintų ir pastarąją, per ilgą, itin ryškų pėdsaką palikusį aplinkkelį grįžęs į tašką, ankstesnį net už Kierkegaardo užimtas pozicijas protestantiškos teologijos raidoje¹¹. Stulbinantis minties recidyvas! Nes kas dar gali būti vėlyvojo Heideggerio žmogus, jau ne atstumtas, ne paslėptas, pats nieko neslepiąs, o tiesiog atsidavęs kasdienybei, jos diktuojamiems

darbams ir šiuo atsidavimu privileijuojęs būties Malonę? Šiuo požiūriu Jaspersas neabejotinai ištikimesnis Kierkegaardui, neardantis beprotybės ir būties sankabos, tik jo beprotis jau ne slepianti, o būtį atverianti struktūra, tegul ir reikalaujanti interpretuojančio vertimo.

Neabejotina, Jaspersui beprotis ir jo meninėje pastangoje atverti būties turiniai buvo dvi persidengiančios, bet privalomai nesutampančios figūros. Bepročio lūpos neužnuodijo tariamos tiesos, nes ji jam nepriklausė ir nekilo iš jo ligos. Jaspersui svarbi ne liga savaime, bet jos nešėjo pozicija kolektyvinės išorybės struktūroje: beprotis buvo išorybės lauko išretėjimas, ontologinio balanso pokytis, atveriantis tai, kas kitaip *ratio* sukonstruotame ir prižiūrimame lauke nesirodė. Beprotis skyrėsi nuo kitų išorybės lauko dalyvių, ir būtent ši skirtis jį pavertė būties vartais. Kierkegaardui beprotis svarbus dėl giminingos, bet ne tapačios priežasties. Jo herojus taip pat išimtis išorybės lauko struktūroje, jo nešiojama beprotybės kaukė taip pat netapati jos saugomiems turiniams, tačiau šie turiniai niekaip neatveriami bepročio veiklos ekranuose, regimuose išorybės akimis, ir tai yra esminis skirtumas. Kierkegaardo herojus išorybės laukui taip pat priklauso atstumtos dedamosios pavidalu, tačiau ši atstumtis neįveikiama transliuojamos žinios dėka: struktūrinis išretėjimas ir ontologinis proveržis vyko tik atstumtojo vidujybėje be poveikio išorybės tvarkai, jei neminėsime pačio bepročio akivaizdumo.

Kierkegaardo beprotis yra viešos scenos ir individualios vidujybės supriešinimo rezultatas, paradoksaliai rišantis aukščiaušią žmogaus kokybę su jos maksimaliu

¹¹ Suprantama, toks požiūris priimtinas tik tuo atveju, jei suspenduosime minėtą Heideggerio minties aplinkkelį, apimančią kone visą jo mokslinę karjerą, o dėmesį sutelksime tik į vėlyvas protestantiškos darbo etikos reminiscencijas, pašauktas užtikrinti tinkamą santykį su Dievu.

nužeminimu. Nužeminimo požiūriu beprotis yra išbandymo naštos dalis, ribinės situacijos įrėminimas, aukščiausios rizikos žaidimas ir dar daug kas, tapsiantis privalomais vėlesnių egzistencializmo ideologijų elementais. Pakaks pasakyti, kad Kierkegaardo beprotis yra ir bausmė, ir paradoksalus, nužeminime save slepantis išaukštinimas. Bendriausiu pavidalu Kierkegaardo aptariamas beprotis yra žmogų maskuojantis viešos reprezentacijos¹² tipas, inspiruotas aukščiausios prabos dalyvavimo tikrovėje. Kiti jam priskirti požymiai ar funkcijos yra antrinės, išaugančios iš pirminės ontologinės patirties. Todėl Kierkegaardo reikalavimas suprasti beprotį, niekada neišsakytas tiesiogiai, bet nuolat deklaruotas tarp eilučių, iš tiesų siūlė suprasti žmogų, valingai pasirinkusį tapti bepročiu. Žmogų, kurio pasirinkimai atliepė griežtai individualias sąveikas su ontologiniais pradmenimis, paslėptas nuo pašalinių akių būtent beprotybėje. Beprotybės fenomeno įveiklinimas tokiaime kontekste sietinas su kaukės estetika. Viena vertus, tai beprotybė yra kaukė, kuri slepia, kad yra kaukė, ir tokiu būdu iškreipia žiūrovui rodomą žinią; kita vertus, tai kaukė, kuri tuo pat metu prisistato kauke, ir taip užmyimi rodomų ir slepiamų turinių disonansą.

* * *

Atkreiptinas dėmesys į racionalių ir aistringų žmogaus prigimties galių arba tiesiog proto ir beprotybės santykio pokyčius.

12 Neabejotina, viešumos žvilgnis yra esminė bepročio apibrėžties aplinkybė ir ekranas, tačiau nedera nuvertinti į apibrėžimą neįtrauktą vidujybės konfliktą tarp *ratio* ir *pathos* – būtent jis inspiruoja žmogaus sutikimą žengti viešumon su bepročio kauke.

Kierkegaardo aptarta beprotybė nebebuvo proto naktis, užpildyta nakties vaiduokliais; nebepakako ją nušviesti proto šviesa, idant vaiduokliai išsislapstyti. Tai ne dienos ir nakties santykis, neleidęs būti vienam, kai yra kitas, ir atvirkščiai. Dabar net skaisčiausią dieną žmogų lydėjo šešėliai, ir net juodžiausią naktį buvo šiek tiek šviesos, leidžiančios skirti žmogaus siluetus. Paprasčiau kalbant, bepročiui priskirti sveiko žmogaus požymiai ir atvirkščiai. Tik tokios prielaidos perspektyvoje aiškintinas beprotybės kaukę nešiojantis Kierkegaardo herojus. Šis gretinimas atpindi a) netolimai praeičiai būdingą jų tapatinimą, kai beprotis buvo baudžiamas neskiriant jo nuo nusikaltėlio, tiek b) XIX amžių apsėdusį norą gebėti juos skirti. Ar žmogus pats rinkosi nusikalsti, ar nusikalsti už jį pasirinko liga? Cesare Lombroso įdėjos apie psichinę ligą, pasireiškiančią nusikaltimais, savitai atspindi tokį epochos nuostatų dvilypumą. Akivaizdu, pastarasis atliepė naujo tipo žmogaus beprotybės ir proto galių priklausomybę. Poreikis skirti nusikaltimą ir psichinę ligą (inicijuotas tuo metu užgimusioje teismo medicinoje, apie kurią jau užsiminėme) įmanomas tik kontekste, kur tokia skirtis nėra akivaizdi, o kartais tiesiog neapčiuopiama. Priešprieša socialinio lauko normai, kurios šešėlyje kelis amžius kalintas beprotis ir nusikaltėlis nebuvo skiriami, XIX a. nustojo galios. Ši priklausomybė dar akivaizdesnė to meto mokslininkus apsėdusios genialumo idėjos svarstymuose, išskirtinius kūrybinius gebėjimus privalomai supynusiuose su tam tikrais beprotybės elementais. Pakartokime, tai dar vienas modernios epochos požymis, su kuriuo sietinas Kierkegaardo herojus:

žmogiškasis *ratio* prarado vienvaldžio sostą, greta iškilo kitos, su žmogiška prigimtimi sietinos galios, neretai gebančios iškreipti ar tiesiog pristabdyti proto vyksmą. Suprantama, šios galios toli gražu netapačios į psichinę ligą pertvarkytam beprotybės pavidalui, veikiau alternatyvioms racionalumo formoms, verčiančioms kalbėti ne tiek apie *ratio* nuvainikavimą, kiek jo formų fragmentavimąsi ir sklaidą¹³.

Nuo XIX a. Vakarams beprotybė nėra tik pavojinga proto stoka ar jo iškreiptumas. Grėsmingą tradicinio vaizdinio negatyvumą papildė ambivalentiškai, net pozityvūs jos požymiai. Nuo šiol tai žmogui reikšmingų turinių nuoroda, potencialus raktas į jo gelminės prigimties paslaptis. Augantis epochos dėmesys beprotybei, pertvarkytai į psichinės anomalijos formas, atliepė būtent tokį suvokimą, po atstumiančiais ir paslaptiniais ligos pavidalais įžiūrėjusį save ar sau giminingą turinį. Nepasiekiamą beprotybės paslaptis vėl atgavo kadaise turėtą patrauklumo galią, inicijavusią naują patologinių reiškinių romantizavimo nuotykį. Gal būt Kierkegaardo rutuliojama beprotybės samprata jo tekstų visatoje nebuvo pati reikšmingiausia teologinės konstrukcijos detalė; tačiau nepastebėti beprotybės figūros sureikšminimo priskiriant ją pamatinei egzistencinei žmogaus lygčiai taip pat neįmanoma. Apgaubdama ir įrėmindama

esminius egzistencinius turinius ji savitai atliepė paradoksalaus ir prieštaringo patologinių fenomenų perkainavimo tendenciją, būdingą Vakarų kultūrai iki pat mūsų dienų. Tendenciją, įterpusią patologinius ar jai giminingus fenomenus į giliausius antropologinių struktūrų pamatus.

Kierkegaardo sampratoje ryškinamas naujas žvilgsnis į socialinį Kitą, kurį šią dieną, kiek pritempdami, pavadintume savita bepročio reabilitacijos pastanga ar bent jos užuomazga. Danų mąstytojas nešalino ir reikšmingiau neperstumdė išoriškai apžvelgiamus bepročio požymius, jo pastangos buvo nukreiptos į po tais požymiais slypinčio turinio pertvarką, pristatytą pasitelkus ne išorinio stebėtojo, o vidinę patiriančio perspektyvą. Tai ne tradicinė priemonė, tildžiusi beprotį, vertusi jį stebimu objektu, kalbėjusi už jį mokslo paruoštomis tiesomis. Tai – priemonė, suteikusi jam galimybę byloti savo balsu, kalbėti pirmu asmeniu atveriant daugiauriaunę motyvacijų ir pasekmių patirtį. Priešprieša viešumos normoms nebeišsėmė su bepročio figūra siejamus turinius, neskelbė galutinį, vienaprasmiškai neigiamą verdiktą¹⁴. Beprotybė virto kai kuo daugiau, nei išorinis luobas, socialinio lauko uždėta kaukė. Gal ji nebuvo pajėgi išoriniam stebėjui atskleisti slepiamus turinius, bet jau inspiravo pastangą nesivadovautis tik tokios kaukės teikiamais duomenimis.

13 Ar Kierkegaardo aptariama *pathos* yra racionalaus proto priešybė? Taip, jei kalbame apie individualų protą. Bet tuo pat metu tai yra absoliutaus *ratio* metamas atspindys į žmogaus sielą, blankus, į žmogaus patirtį redukuotas, bet visgi atspindys, liudijantis tam tikrą žmogiškos *pathos* ir absoliutaus *ratio* giminybę. Galima pasakyti paprasčiau, vidujybėje besiskleidžianti *pathos* yra žmogui pasiekiamas absoliutaus proto patirtis, bet jokia būdu ne priešybė.

14 Palyginimui trumpas ekskursas į dabartį: štai autistinio spektro sutrikimai yra įtraukti į psichinių ligų klasifikatorių, tačiau kartu pripažįstama, kad tai ne liga, o kitokio žmogaus mąstymas ir veikla, kuriam mūsų pasaulis nėra nei patogus, nei jaukus, nors kai kurie tokio žmogaus gebėjimai gali daug kartų viršyti statistinio individo gebėjimus.

Tarsi beprotybę slepiančioje kaukėje, nepažinumo ir svetimybės šarvuose būtų pastebėtas įtrūkis. Tai kaukės estetika, apie kurią buvo užsiminta, privalomai rodanti tai, kas nesutampa su dengiamu turiniu, vadinasi, atverianti žiūrovui ne tik kaukės vaizdinį, bet ir nuorodą į netapatumą tos kaukės turiniams. Toks Kierkegaardo požiūris savitai atliepė bendrus beprotybės fenomeno pokyčius, būdingus tai epochai: beprotybė vis dar nepažini, bet tai naujo tipo nepažinumas, praradęs reikšmingą neįveikiamos svetimybės dalį. Pakartokime, modernios epochos beprotybė nebėra neįmenama paslaptis, tai įminimo reikalaujanti paslaptis, kuriai paskutinių dviejų šimtų metų Vakarai skiria didžiulį dėmesį.

Beprotybė visada yra daugiau nei beprotybė – taip kiek tautologiškai galima apibendrinti Kierkegaardo požiūrį, reikalaujantį a) neleisti žvilgsniui užstrigti negatyviame nepažinios beprotybės vaizdinyje; b) patikėti, kad tai tik kaukė, slepianti gal būt tamsų, galbūt grėsmingą, tačiau neabejotinai žmogui reikšmingą turinį. Nepakanka pasakyti, kad Kierkegaardo žmogus su bepročio kauke buvo išstumtas anapus bendros komunikacijos erdvės, be galimybės kam nors paaiškinti savo elgsenos motyvus. Įkėlęs herojų į tokią erdvę Kierkegaardas anaipol nesistengė ją tapatinti su pažintiniu akligatviu, nors iš pirmo žvilgsnio atrodo būtent taip. Veikiausiai tai rafinuotai maskuojamas reikalavimas nukreipti žvilgsnį būtent į tokio tipo antropologines struktūras, permąstyti su jomis siejamas prielaidas. Šiuo požiūriu Kierkegaardas atliepia XIX a. inicijuotą ir iki šių dienų puoselėjamą dėmesį iki tol mažai tyrinėtoams žmogiškos vidujybės

teritorijoms, nesutampančioms ar tik iš dalies sutampančioms su *ratio* valdomis. Galbūt beprotį valdančios galios, jų šaltinis yra paslaptis, tačiau mąstytojo epochai tai jau įminimą žadanti paslaptis, o ne komunikacinė tuštuma, įrėminta beprasmių aktyvumo pavidalais.

* * *

Apibendrinkime.

Kierkegaardo požiūriu, žmogus ir beprotis yra ne priešpriešintini, o vienas kitą struktūriškai nulemiantys dydžiai: siekdamas rasti save, žmogus turi rinktis tapti bepročiu, ir tik tokio pasirinkimo lauke jis atveria sau galimybę iš tiesų tapti žmogumi.

Žmogaus virsmas bepročiu yra gilesnio panirimo į tikrovę rezultatas, reartikuliuojantis ir viešą reprezentaciją (priešprieša socialinei normai), ir jos maskuojamą vidujybę (*ratio* ir *pathos* konfliktas).

Būtent apžvelgiamos išorybės ir paslėptos vidujybės sankirtoje ryškėja bepročio figūra, ne ištrinanti, bet gaubianti žmogų. Todėl su bepročio figūra sietinas tiek žmogų gaubiantis vaizdinys, išryškėjęs išorybei atstovaujančiame žvilgsnyje, tiek pats žmogus, valingai pasirinkęs beprotybės globą.

Beprotis yra ir scena, kurioje, slapta nuo išorybėje tarpstančių žvilgsnių, vyko esminiai egzistenciniai aktai, apsprendžiantys žmogaus dalyvavimą aukščiausios prabos tikrovėje; ir viešos reprezentacijos figūra, tokių dalyvavimą maskuojanti. Tai gyvenimo praktikų erdvėje puoselėta estetika, probleminusi viešumos kaukių ir joms atstovavusių turinių priklausomybės bei netapatumo žaismą.

Iškreiptis, socialinio lauko žvilgsnyje lydinti bepročio figūrą, yra paradoksaliaus

tiesos apie tikrovę bylojimo būdas: vidujei rezervuota ontologinė patirtis tegali vykti nuo išorybės radikalčiai atribotu būdu. Todėl beprotiškė veikiau saugo, nei slepia tokią patirtį, užtikrinančią ontologinės prieigos statusą.

Beprotis yra viešumos scenos ir individualios vidujybės supriešinimo rezultatas, rišantis aukščiausią žmogaus kokybę su jos maksimaliu nužeminimu, paverstu išbandymo naštos dalimi. Šiuo požiūriu beprotis yra išbandymo akivaizdumas ir paradoksalus, nužeminime save slepantis išaukštinimas.

Žmogaus / bepročio sampratoje su-reikšmintas patirties subjektyvumas ir intensyvumas Kierkegaardui nėra savaiminės vertybės, veikiau šalutinis ir neišvengiamas patirties ontologinio efekto, be kito ko brėžiantis būtiną skirtį tarp įtartina susireikšminusio jausminio konteksto ir akistatoje su absoliutu apvaisintos patirties.

Aptariamas beprotiškės fenomenas vis dar nepažinus ir grėsmingas, bet tai naujo tipo nepažinumas, praradęs reikšmingą neįveikiamos svetimybės dalį, iškėlęs naują reikalavimą stebėtojo žvilgsniui neužstrigti nepažinios beprotiškės vaizdinyje.

Tai kaukės estetika, slepianti, kad auga iš kaukės, ir tokiu būdu iškreipianti žiūrovui rodomą žinią; kita vertus, tai kaukė, kuri tuo pat metu prisistato kauke, ir taip nužymi rodomų ir slepiamų turinių disonansą.

Apgaubdama ir įrėmindama esminius egzistencinius turinius, Kierkegaardas pasiūlyta žmogaus / bepročio figūra savitai atliepė paradoksalią ir prieštaringą patologinių fenomenų perkainavimo tendenciją, įterpusią pastaruosius į modernių antropologinių struktūrų pamatus, puoselėjusią estetiką, suponuojančią ne *ratio* apšviestus prigimties rūmus, bet po jais plytinčius požemius, kur patenka tik blankūs tokios šviesos atšvaitai.

Literatūra

Andrijauskas, Antanas. Neklasikinio mąstymo principai Kierkegaardas filosofijoje in *Egzistenciniai paradoksai: Kierkegaardas filosofinės interpretacijos*. Vilnius: Versus Aureus, 2006, p. 15–58.

Kierkegaardas, Sørenas. *Baimė ir drebėjimas*, Vilnius: Aidai, 2002.

Mostauskis, Stanislovas. Kierkegaardas: stovėsena niekio akivaizdoje in *Egzistenciniai paradoksai: Kierkegaardas filosofinės interpretacijos*, Vilnius:

Versus Aureus, 2006, p. 185–198.

Sodeika, Tomas. Sørenas Kierkegaardas ir egzistencinės tiesos gimimas iš nevilties dvasios in *Postsekuliarus būvis*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2022, p. 93–152.

Wodziński, Cezary. *Šv. Idiotas: apofatinės antropologijos projektas*, Vilnius: Aidai, 2007.